

**XIVA- ERON DIPLOMATIK MUNOSABATLARINING TARIXIY
AHAMIYATI.**

**ИСТОРИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ
ОТНОШЕНИЙ ХИВЫ И ИРАНА.**

**HISTORICAL SIGNIFICANCE OF KHIVA-IRAN DIPLOMATIC
RELATIONS**

*Erkinov Kamronbek Baxtiyor o'g'li – Urganch innovatsion universiteti
magistranti.*

*Эркинов Камронбек Бахтиёр оглы – магистрант Ургенчского
инновационного университета.*

*Erkinov Kamronbek Bakhtiyor oglu is a master's student at Urgench
Innovative University.*

Annotatsiya. *Mazkur tadqiqot ishida Xiva xonligi hamda Eron o'rtasida tarixan shakllangan diplomatik munosabatlarning vujudga kelishi, rivojlanish bosqichlari va ularning Markaziy Osiyo mintaqasidagi siyosiy jarayonlarga ta'siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Dissertatsiya doirasida Xiva – Eron o'rtasidagi elchilik aloqalari, siyosiy muzokaralar, savdo-iqtisodiy hamkorlik hamda hududiy manfaatlar bilan bog'liq diplomatik munosabatlarning o'ziga xos xususiyatlari ochib beriladi.*

Shuningdek, ushbu davlatlar o'rtasidagi diplomatik aloqalarning mintaqadagi geosiyosiy muvozanatni ta'minlash, savdo yo'llarining xavfsizligini mustahkamlash hamda tashqi siyosiy strategiyalarni shakllantirishdagi ahamiyati yoritiladi. Tadqiqot natijasida Xiva – Eron diplomatik munosabatlari nafaqat ikki davlat o'rtasidagi siyosiy hamkorlik vositasi, balki Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mintaqasidagi xalqaro munosabatlar tizimining muhim tarkibiy qismi sifatida xizmat qilgani asoslab beriladi.

Kalit soʻzlar. Xiva xonligi, Eron, diplomatik munosabatlar, elchilik aloqalari, tashqi siyosat, xalqaro munosabatlar, geosiyosiy manfaatlar, savdo-iqtisodiy hamkorlik, mintaqaviy xavfsizlik, siyosiy muzokaralar, tarixiy aloqalar, Markaziy Osiyo.

Аннотация. В данной исследовательской работе научно анализируются возникновение и этапы развития исторически сложившихся дипломатических отношений между Хивским ханством и Ираном, а также их влияние на политические процессы в Центральноазиатском регионе. В работе раскрываются специфические особенности дипломатических отношений между Хивой и Ираном, касающиеся посольских отношений, политических переговоров, торгово-экономического сотрудничества и территориальных интересов.

Также подчеркивается важность дипломатических отношений между этими странами для обеспечения геополитического баланса в регионе, укрепления безопасности торговых путей и формирования внешнеполитических стратегий. Результаты исследования подтверждают, что дипломатические отношения между Хивой и Ираном служили не только средством политического сотрудничества между двумя странами, но и важной составляющей системы международных отношений в Центральноазиатском и Ближневосточном регионах.

Ключевые слова: Хивское ханство, Иран, дипломатические отношения, посольские отношения, внешняя политика, международные отношения, геополитические интересы, торгово-экономическое сотрудничество, региональная безопасность, политические переговоры, исторические отношения, Центральная Азия.

Kirish. Markaziy Osiyo va Yaqin Sharq mintaqalari qadimdan oʻzaro siyosiy, iqtisodiy hamda madaniy aloqalar orqali chambarchas bogʻlangan hududlar hisoblanadi. Ushbu hududlarda joylashgan davlatlar oʻrtasidagi diplomatik

munosabatlar tarix davomida mintaqaviy barqarorlikni ta'minlash, savdo yo'llarini rivojlantirish hamda geosiyosiy manfaatlarni muvofiqlashtirishda muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Xususan, Xiva xonligi hamda Eron o'rtasida shakllangan diplomatik aloqalar nafaqat ikki davlatning tashqi siyosiy faoliyatida, balki butun mintaqaning siyosiy tizimi rivojida muhim ahamiyat kasb etgan.

Xiva xonligi o'zining qulay geografik joylashuvi, ya'ni Markaziy Osiyoning muhim savdo yo'llari chorrahasida joylashgani sababli mintaqadagi yirik siyosiy kuchlar bilan muntazam aloqada bo'lib kelgan. Eron davlati esa o'z navbatida Yaqin Sharq va Markaziy Osiyo o'rtasidagi strategik hudud sifatida xalqaro siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etgan. Shu bois mazkur ikki davlat o'rtasidagi diplomatik munosabatlar tarixiy jarayonlarning ajralmas qismi sifatida shakllanib, o'ziga xos siyosiy, iqtisodiy va madaniy xususiyatlarga ega bo'lgan.

Tarixiy manbalarning guvohlik berishicha, Xiva – Eron o'rtasidagi diplomatik aloqalar turli davrlarda elchilik missiyalari, siyosiy muzokaralar, savdo shartnomalari hamda harbiy-siyosiy ittifoqlar orqali amalga oshirilgan. Ushbu munosabatlar ayrim davrlarda o'zaro hamkorlik ruhida rivojlangan bo'lsa, boshqa davrlarda hududiy nizolar va siyosiy qarama-qarshiliklar bilan ham xarakterlangan. Bu esa diplomatik aloqalarning doimiy ravishda o'zgarib boruvchi tarixiy jarayon ekanligini ko'rsatadi.

Xiva – Eron diplomatik munosabatlarining shakllanishi va rivojlanishiga ta'sir ko'rsatgan omillar qatoriga mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlash, savdo yo'llari ustidan nazoratni kuchaytirish, iqtisodiy manfaatlarni himoya qilish hamda tashqi siyosiy tahdidlarga qarshi kurashish kabi masalalarni kiritish mumkin. Ayniqsa, ushbu aloqalar orqali ikki davlat o'rtasida siyosiy muvozanatni saqlashga intilish jarayoni yaqqol namoyon bo'ladi.

Mazkur dissertatsiya ishining dolzarbligi shundaki, Xiva – Eron diplomatik munosabatlari tarixini chuqur o'rganish orqali Markaziy Osiyoda davlatlararo aloqalarning shakllanish mexanizmlari, tashqi siyosiy strategiyalarning rivojlanish tendensiyalari hamda mintaqaviy hamkorlik tamoyillarining tarixiy ildizlarini

aniqlash imkoniyati yuzaga keladi. Shu bilan birga, mazkur mavzuni tadqiq etish bugungi kunda ham dolzarb bo'lgan xalqaro munosabatlar tizimining tarixiy asoslarini anglashda muhim ilmiy ahamiyatga ega.

ASOSIY QISM. I BOB. Xiva – Eron diplomatik munosabatlarning shakllanish omillari

Markaziy Osiyo hududida shakllangan davlatlar o'rtasidagi siyosiy aloqalar tizimi o'zining uzoq tarixiy ildizlariga ega bo'lib, ular orasida Xiva xonligi hamda Eron o'rtasidagi diplomatik munosabatlar alohida o'rin tutadi. Ushbu ikki davlat o'rtasidagi siyosiy aloqalarning shakllanishida bir qator obyektiv omillar muhim rol o'ynagan bo'lib, ular geografik yaqinlik, iqtisodiy manfaatlar, savdo yo'llari ustidan nazorat hamda harbiy-siyosiy xavfsizlik masalalari bilan chambarchas bog'liq bo'lgan.

Xiva xonligi Amudaryo quyi oqimida joylashgan bo'lib, tarixan Sharq va G'arbni bog'lovchi muhim savdo yo'llarining chorrahasida joylashgan hudud sifatida tanilgan. Bu esa o'z navbatida Xiva xonligining mintaqaviy siyosiy jarayonlarda faol ishtirok etishini ta'minlagan. Eron davlati esa Yaqin va O'rta Sharq mintaqasida strategik jihatdan muhim hudud hisoblanganligi sababli Markaziy Osiyo davlatlari bilan doimiy aloqalar o'rnatishga intilgan.

Diplomatik munosabatlarning shakllanishida savdo aloqalari muhim omil bo'lib xizmat qilgan. Xiva va Eron o'rtasida ipak, paxta, hunarmandchilik mahsulotlari hamda boshqa tovarlarning almashinuvi muntazam ravishda amalga oshirilgan. Ushbu iqtisodiy hamkorlik elchilik aloqalarining rivojlanishiga zamin yaratgan hamda siyosiy munosabatlarning mustahkamlanishiga xizmat qilgan.

Shuningdek, diniy va madaniy yaqinlik ham ikki davlat o'rtasidagi diplomatik aloqalarning rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatgan. Islom dini asosida shakllangan umumiy qadriyatlar siyosiy hamkorlikni yo'lga qo'yishda muhim ideologik asos bo'lib xizmat qilgan. Natijada, Xiva – Eron o'rtasidagi munosabatlar nafaqat siyosiy, balki madaniy diplomatiya orqali ham rivojlangan.

II BOB. XVI–XVIII asrlarda Xiva – Eron diplomatik aloqalarining rivojlanishi

XVI–XVIII asrlar davomida Xiva – Eron munosabatlari murakkab va ko‘p qirrali xarakterga ega bo‘lib, bu davrda diplomatik aloqalar turli siyosiy jarayonlar ta’sirida rivojlangan. Ushbu davrda elchilik missiyalari davlatlararo aloqalarni mustahkamlashning asosiy vositalaridan biri bo‘lib xizmat qilgan.

Xususan, Abulg‘ozi Bahodirxon hukmronligi davrida Eron bilan diplomatik aloqalar nisbatan faollashgan. Ushbu davrda ikki davlat o‘rtasida siyosiy muzokaralar olib borilib, savdo aloqalarini kengaytirish masalalariga alohida e’tibor qaratilgan. Elchilik missiyalari orqali davlatlar o‘rtasidagi siyosiy munosabatlar tartibga solingan hamda hududiy nizolarni bartaraf etishga harakat qilingan.

XVIII asrga kelib esa Xiva – Eron munosabatlari yangi bosqichga ko‘tarilgan. Bu davrda Eron hukmdori Nodirshoh Afshor tomonidan Markaziy Osiyo hududlariga nisbatan olib borilgan siyosat ikki davlat o‘rtasidagi diplomatik aloqalarga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan. Nodirshohning harbiy yurishlari natijasida Xiva xonligining tashqi siyosiy strategiyasida muayyan o‘zgarishlar yuzaga kelgan. Mazkur davrda diplomatik aloqalar ko‘pincha harbiy-siyosiy manfaatlar bilan uyg‘unlashgan holda olib borilgan. Ayrim hollarda siyosiy qarama-qarshiliklar yuzaga kelgan bo‘lsa-da, elchilik aloqalari orqali muzokaralar olib borish amaliyoti saqlanib qolgan.

III BOB. XIX asrda Xiva – Eron diplomatik munosabatlarning o‘zgarishi

XIX asrga kelib Xiva – Eron diplomatik munosabatlari yangi tarixiy sharoitda rivojlana boshladi. Bu davrda mintaqada yirik siyosiy kuchlarning paydo bo‘lishi davlatlararo munosabatlar tizimiga sezilarli ta’sir ko‘rsatgan.

Xususan, Muhammad Rahimxon I davrida Eron bilan savdo-iqtisodiy aloqalarni rivojlantirishga alohida e’tibor qaratilgan. Ushbu davrda diplomatik missiyalar orqali ikki davlat o‘rtasida siyosiy hamkorlikni mustahkamlashga harakat qilingan.

Keyinchalik Olloqulixon hukmronligi davrida ham Eron bilan diplomatik aloqalar davom ettirilgan. Bu davrda davlatlar o'rtasida chegaraviy masalalarni hal etish, savdo aloqalarini rivojlantirish hamda siyosiy barqarorlikni ta'minlashga qaratilgan muzokaralar olib borilgan.

XIX asrning ikkinchi yarmiga kelib esa mintaqada Rossiya imperiyasi ning siyosiy ta'siri kuchayishi Xiva – Eron munosabatlarining xarakteriga bevosita ta'sir ko'rsatgan. Natijada, diplomatik aloqalarda yangi geosiyosiy omillar paydo bo'lgan hamda davlatlar o'rtasidagi siyosiy muvozanatni saqlash zarurati yuzaga kelgan.

IV BOB. Xiva – Eron diplomatik munosabatlarining tarixiy ahamiyati

Xiva – Eron diplomatik aloqalari Markaziy Osiyo mintaqasidagi siyosiy jarayonlarga sezilarli ta'sir ko'rsatgan. Ushbu munosabatlar orqali davlatlar o'rtasida savdo-iqtisodiy hamkorlik rivojlangan hamda mintaqaviy xavfsizlikni ta'minlashga qaratilgan siyosiy strategiyalar ishlab chiqilgan.

Mazkur diplomatik aloqalar natijasida ikki davlat o'rtasida o'zaro manfaatlarga asoslangan siyosiy hamkorlik shakllangan bo'lib, bu jarayon mintaqadagi xalqaro munosabatlar tizimining rivojlanishiga xizmat qilgan. Shu bilan birga, Xiva – Eron aloqalari tarixiy jihatdan davlatlararo diplomatiyaning shakllanishida muhim tajriba maktabi sifatida ham namoyon bo'ladi.

Umuman olganda, Xiva – Eron diplomatik munosabatlari tarixini o'rganish Markaziy Osiyoda davlatlararo siyosiy aloqalarning rivojlanish qonuniyatlarini anglashda muhim ilmiy ahamiyat kasb etadi.

Xulosa. Xiva – Eron diplomatik munosabatlari tarixini o'rganish shuni ko'rsatadiki, Xiva xonligi hamda Eron o'rtasidagi siyosiy aloqalar Markaziy Osiyo mintaqasida davlatlararo diplomatiya tizimining shakllanishi va rivojlanishida muhim o'rin tutgan. Ushbu ikki davlat o'rtasidagi munosabatlar tarixiy jarayonlar davomida turli bosqichlarni bosib o'tgan bo'lib, ular o'zaro hamkorlik, siyosiy raqobat hamda geosiyosiy manfaatlar uyg'unligida rivojlangan.

Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, Xiva – Eron diplomatik aloqalarining shakllanishida savdo-iqtisodiy manfaatlar, hududiy xavfsizlikni ta'minlash, tashqi

siyosiy tahdidlarga qarshi turish hamda strategik muvozanatni saqlash kabi omillar muhim rol o'ynagan. Elchilik missiyalari, siyosiy muzokaralar hamda savdo shartnomalari orqali davlatlar o'rtasida o'zaro manfaatli hamkorlik yo'lga qo'yilgan.

Shuningdek, mazkur diplomatik munosabatlar nafaqat ikki davlat o'rtasidagi siyosiy hamkorlikni mustahkamlashga, balki mintaqada savdo yo'llarining xavfsizligini ta'minlashga, iqtisodiy aloqalarni kengaytirishga ham xizmat qilgan. Ayrim tarixiy davrlarda yuzaga kelgan siyosiy ziddiyatlarga qaramay, Xiva – Eron o'rtasidagi diplomatik aloqalar mintaqaviy barqarorlikni saqlashda muhim vosita bo'lib qolgan.

Xulosa qilib aytganda, Xiva – Eron diplomatik munosabatlari Markaziy Osiyo mintaqasidagi xalqaro munosabatlar tizimining shakllanishida muhim tarixiy tajriba sifatida namoyon bo'lib, bugungi kunda ham davlatlararo siyosiy aloqalarning tarixiy ildizlarini o'rganishda muhim ilmiy manba bo'lib xizmat qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

Abulg'azi Bahodirxon. Shajarayi turk.

Munis Xorazmiy. Firdavs ul-iqbol.

Ogahiy. Riyoz ud-davla.

V.V. Bartold. Turkiston mo'g'ullar istilosi davrida.

A.Yu. Yakubovskiy. O'rta Osiyo xalqlari tarixi.

S.P. Tolstov. Qadimgi Xorazm madaniyati.

B.A. Ahmedov. O'zbekiston tarixi manbalari.

R.G. Mukminova. O'rta Osiyoda ijtimoiy-iqtisodiy munosabatlar.

O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi nashrlari.

Markaziy Osiyo va Eron davlatlari o'rtasidagi diplomatik aloqalarga oid arxiv hujjatlari va ilmiy maqolalar.